

Lauki nav tikai lauksaimnieciskā ražošana jeb "Par dažiem mītiem Latvijas laukos"

Latvijas Valsts Agrārās ekonomikas institūta direktora vietas izpildītājs Andris Miglavs:

Latvijas sabiedrības un tautsaimniecības attīstībā problēmu netrūkst. Ja kādas no esošajām tiek atrisinātas, nevajag uztraukties - jaunas nāk vietā. Un to atrisināšana prasa ne mazākus pūliņus, ja ne vēl lielākus.

Liekas - cik tad sen, kad runājām par to, ka

- ◆ kolhozi un kolektīvizācija ir slikti,
- ◆ valsts nodara pāri lauksaimniekiem, nosakot viņu ražotajai produkcijai pārāk zemas cenas,
- ◆ padomju nacionalizācija ir atņēmusi zemes īpašumus daudziem simtiem tūkstošu zemes īpašnieku,
- ◆ meliorācija ir iznīcinājusi Latvijai raksturīgo lauku dabas un apdzīvotības ainavu, bet
- ◆ sliktā saimniekošana ir atņēmusi Latvijai veselu miljonu hektāru lauksaimniecības zemju.

Ir pagājuši jau septiņi reformu gadi,

- ◆ kolhozu un sovhozu vairs nav,
- ◆ zeme ir atdota atpakaļ vairumam, ja ne visiem tās agrākajiem īpašniekiem,
- ◆ jauna meliorācija vairs nenotiek,
- ◆ cenas tagad nosaka tirgus, un valstij tajā ir maza loma,
- ◆ bet arī no atlikušajiem pēcpadomju lauksaimniecības zemju hektāriem gandrīz pusi neizmanto.

Un nereti liekas, ka, sekojot tagad pieņemtajam sabiedrības dalījumam vinnētājos un zaudētājos, Latvijā ir vairāk ar laukiem saistītu zaudētāju nekā vinnētāju. Un, kā vienmēr šādos gadījumos, mēs meklējam vainīgos, rakājamies pagātnes kļūdās un zīlējam, kā būtu, ja nebūtu...

Bet ir mainījusies ne tikai lauksaimniecības struktūra - dziļas pārmaiņas skārušas arī tautsaimniecības kopējo struktūru, ir mainījusies produkcijas sadales sistēma un ražošanas orientācija kopumā. Produktu deficītu veikalos ir nomainījis naudas deficīts. Arī valsts budžetā trūkst naudas, no kā atbalstīt kādreiz tik ļoti atbalstīto lauksaimniecību, maksājot piemaksas par virsplāna produkciju un mazrentablajām saimniecībām.

Savukārt meži no agrākā kļūdu objekta šobrīd kļuvuši par vienu no galvenajiem lauku ienākumu avotiem.

Jā, daudz kas ir mainījies, bet tikmēr radušies jauni mīti un joprojām ir dzīvi vairāki vecie. Šoreiz par dažiem no tiem.

1. "Visi laukos dzīvojošie ir lauksaimnieki"

Jā, arī šobrīd lielā mērā tā ir, jo gandrīz katrā lauku sētā ir govys, cūka, vistas vai vismaz kartupeļu tūrums. Bet, vai tā tam ir jābūt arī turpmāk, tas faktiski ir nopietni diskutējams jautājums. Tajā pašā laikā vairs nav pamata diskusijām par to, vai visi pašlaik lauksaimniecībā nodarbinātajiem pieskaitītie nākotnē varēs iegūt ienākumus no šīs nodarbes.

Varētu pat izteikt prognozi, ka tuvāko piecu gadu laikā preču produkciju ražojošajā lauksaimniecībā nodarbināto skaits samazināsies par trešo daļu, pat palielinoties ražotās

produkcijas apjomam, bet nākamajos piecos gados - par otru trešdaļu, ja tiks atrasts pastāvīgs eksporta tirgus Latvijas lauksaimniecības produkcijai. Vēl vairāk - šis skaits varētu samazināties, ja eksporta tirgus nebūs. Un pārējiem ir jāatrod cita nodarbe. Tā var būt jau par tradicionālo izeju piedāvātais lauku tūrisms un serviss. Bet ja nu tā nebūs saistīta ar dzīvi laukos un arī dzīves vieta tiks pārcelta uz pilsētu? Tad kam sniegt pakalpojumus, ja cilvēku vairs nav? Un no kā saņemt pakalpojumus, ja tas prasītājs ir palicis tikai viens no retajiem? Un kāpēc tik bieži aizmirstam mežu, kas šobrīd faktiski ir kļuvis par galveno ienākumu avotu?

Var, protams, teikt, ka lauksaimniecībā ir jāpaliek tikai spēcīgākajiem, bet ne tuvu tam negribētos piekrist attiecībā uz laukiem. Ir nepieciešams zināms sociālo un komunikācijas tīklu blīvums, lai attiecīgajā teritorijā vispār būtu iespējama šodienas cilvēka dzīve.

2. "Zemnieku sēta ir lauku apdzīvotības pamats"

Tajā pašā laikā varbūt ir pat jāpārskata lauku jēdziens vispār, tajā ietverot arī rajonu pilsētas un ciematus. Un jāsāk skaidri apzināties, ka zemnieku sētās dzīvos tikai sekmīgie zemnieki, bet pārējie savas dzīves telpas varētu atrast tajos pašos ciematos un pilsētīnās, kur, kopā dzīvojot, gan izmaksas mazākas, gan pakalpojumi un darbavietas tuvāk, gan skola pieejamāka. Un varbūt arī laukos ne visiem jādzīvo uz pushektāra zemes atsevišķā mājā, bet gan kādā ērtā mitekļī vairākdzīvokļu mājā. Arī pat bagātāko valstu pilsētās ne visi var atļauties dzīvot savās privātmājās.

Starp citu, vai esam padomājuši par vārda "lauksaimnieks" izcelsmi? Vai tas tomēr nenozīmē - "lauku saimnieks"? Un vai ar vārdu "saimnieks" tomēr neapzīmē to cilvēku, kurš pats pieņem lēmumu, kā saimniekot, kā strādāt. Šodien mums laukos bieži pietrūkst saimnieku, un tas ir viens no iemesliem, kāpēc veidojas lielas zemnieku saimniecības, kurās strādā pat vairāki desmiti algotu strādājošo.

Tāpēc man, apzinoties pašreizējās realitātes un cienot tos lauksaimniekus, kas daudz ko sasnieguši ilgtspējīgas nākotnes sabiedrības attīstības vārdā, tomēr nav simpātiska perspektīva, ka Latvijas laukos agrākos sociālisma priekšpostenus - kolhozus - nomainītu agrīnā kapitālisma atribūti - dzimtmuižas - varbūt tikai ar labākiem kungiem, nedaudz mazākām platībām un mazāku strādājošo cilvēku skaitu nekā agrāk, bet tikpat atkarīgiem no priekšnieka lēmumiem.

Nākotnē gribētos redzēt Latvijas lauksaimniecību tādu, kas balstītos uz spēcīgām un konkurētspējīgām zemnieku saimniecībām, kuru saimnieki paši būtu šīs saimniecības galvenais darbaspēks un veidotu plašu lauku aktīvās sabiedrības vidusslāni un pat bagāto slāni, kuras ar savu kūšājošo dzīvi būtu arī lauku vides piepildītājas.

3. "Kooperācija - lauku glābiņš. Lauksaimnieku kooperatīvi atrisinās produkcijas realizācijas un peļņas pārdales problēmu un neļaus iedzīvoties šaurai sabiedrības daļīnai uz plašo lauksaimnieku masu rēķina"

Tāpat kā daudz kur, te ir daudz patiesības. Katram atsevišķam lauksaimniekam, pat vislielākajam, tirgū būs mazāks spēks nekā produkta uzpircejam vai resursu piegādātājam. Lai šo spēku iegūtu, nav daudz alternatīvu pašu lauksaimnieku veidotām kooperatīvajām organizācijām, kas nodarbojas ar produkcijas pārstrādi un tālāku realizāciju.

Tomēr neviens kooperatīva nosaukums pats par sevi problēmu neatrisina. Kooperatīvs vispirms ir organizācija, kas pieder tās biedriem un kalpo to interešu apmierināšanai. Faktiski tā ir aksioma. Un par jebkura kooperatīva sekmīgu saimniecisko darbību jārūpējas un lēmumi jāpieņem kooperatīva biedriem - līdzīpašniekiem, nevis kādam no ārpuses.

Bet, runājot par lielo peļņu, ar skumjām jāatzīst, ka var pārdalīt tikai to peļņu, kas ir nopelnīta. Un tas ir iespējams tikai tad, ja uzņēmumam ir sava biznesa stratēģija, stingra vadība un ekonomiska darbība.

Bet,

- ◆ kamēr saimnieki bez savu vajadzību apzināšanās un risinājumu noformulēšanas paši nevienosies arī konkrētai rīcībai un arī kopējai līdzekļu ieguldīšanai un
- ◆ kamēr tā vietā, lai pieņemtu saimnieciskus (un ne tik daudz politiskus) lēmumus, kā uzlabot arī savā līdzīpašumā esoša uzņēmuma darbu, sabiedrības padomes priekšsēdētājs savā saimniecībā saražoto ved garām sava uzņēmuma vārtiem uz divreiz attālāku vietu, jo tur tajā brīdī maksā lielāku cenu,

Latvijas lauksaimniecībā un laukos nebūs sekmīgas kooperācijas.

Bet līdz kooperācijas izveidošanai var glābt tikai asa un pat nežēlīga konkurence produkcijas pārstrādātāju un resursu piegādātāju starpā, kaut arī tie piederētu atsevišķiem cilvēkiem. Lai tikai tie piedāvātu lauksaimniekiem labākus darījumu noteikumus. Ne jau kooperācija pati par sevi ir pašmērķis, bet gan tās rezultātā iegūtās labākās ekonomiskās iespējas lauksaimniekiem - zemākas resursu izmaksas un lielākas produkcijas realizācijas cenas.

4. "Jāļauj Latvijas lauksaimniekiem paēdināt savu tautu"

Runājot par lauksaimniecības ražotāju ekonomiskajām problēmām, šis ir bieži minētais arguments, kā tās risināt - neļaut valstī ievest sviestu un gaļu, piespiest visus apelsīnu un banānu vietā ēst ābolus. Abstraktā valsts vara esot (ir) ļoti slikta, jo ļaujot nekontrolēti valstī ieplūst lētajām un (vai) subsidētajām importa precēm, pašmāju ražotās ar tām nespējot konkurēt. Savukārt, lai izvestu savu produkciju uz citām valstīm, arī mūsu lauksaimnieku produkcijai ir vajadzīgas eksporta (vai kādas citas) subsīdijas, kuras valsts maksā nepietiekami vai nemaksā vispār.

Tomēr gribētos atzīmēt, ka šodien tautas apetīti ierobežo ne tik daudz ēdiena trūkums tirgū, bet gan tas, ka nav par ko nopirkt vairāk. Mēs esam pārāk nabagi, pārāk maz pelnām. Tāpēc arī budžetā naudas nav tik daudz, lai varētu pietiekami maksāt subsīdijas, tajā skaitā eksportam.

Un vai nav aizmirsts, ka šim it kā nozīmīgajam, tomēr mazajam mērķim Latvijā pietiktu ar tikai pusi no pašreizējiem lauksaimniecības zemes hektāriem un ka, saimniekojot tā, kā to dara labākie saimnieki, darbs būtu vairs tikai kādiem 30 - 40 tūkstošiem lauksaimnieku vai tikai katram piektajam no pašreizējiem statistikas uzskaitītajiem.

Un vai tomēr nebūtu labāk, ja mūsu ražotā produkcija būtu konkurētspējīga arī eksporta tirgū, tad nebūs jāprasa subsīdijas produkta izvešanai no valsts un iespējamo subsīdiju naudu varētu ieguldīt mūsu pašu saimniecību paliellošā attīstībā. Nevis lai to būtībā samaksātu ārvalstu enerģijas un tehnikas piegādātājiem, kā arī pircējiem.

5. "Lauksaimniecība ir dzīvesveids"

Jā, zināmā mērā var pat teikt, ka tas ir dzīvesveids. Tāpat kā dakterēšana, mācīšana, tirgošanās un vēl daudz kas cits. Un katram ir tiesības izvēlēties savu dzīvesveidu. Vienam tā ir pilsēta un darbs ostā, bankā vai rūpnīcā. Citam tā ir dzīve laukos un darbs ar saviem lopiem un (vai) savā tīrumā, dārzā vai mežā.

Bet katrs ir pilnīgi brīvs savā izvēlē tikmēr, kamēr var to pats apmaksāt vai ar savu darbību neapdraud apkārtējo dabu vai sabiedrību.

Arī lauksaimnieciskā ražošana var noritēt, kamēr uzņēmumu ieņēmumi pārsniedz izdevumus. Vai arī - ja saimniekam ir citi ienākumu avoti vai ietaupījumi, kurus var izdot sava vaļasprieka piepildīšanai.

Ja atmetam pēdējo, tad lauksaimnieciskā ražošana pati ir patstāvīga uzņēmējdarbības nozare, kuras noteicošie faktori ir

- ◆ tirgus, kur pārdot savu produktu, kas ir tāda pati prece kā ziepes un mašīna,
- ◆ zināšanas, kā šo produktu iespējami lēti un kvalitatīvi saražot,
- ◆ kapitāls.

Bet, ja pietrūkst darba savā saimniecībā vai lauksaimnieciskajā ražošanā vispār, ir jāmeklē cita nodarbes iespēja.

6. "Lauksaimniecībai un laukiem ir vajadzīgs valsts atbalsts"

Jā, arī lauksaimniecībai un laukiem ir vajadzīgs atbalsts. Tāpat kā mūsu rūpniecībai, komunikācijām, arī tranzītam. Katrai no šīm nozarēm ir vajadzīgs kādā veidā sniegts valsts atbalsts - ar likumu, starptautisku līgumu, valsts pasūtījumu starpniecību vai citādi saņemts.

Bet, lai saņemtu valsts (faktiski - pārējās sabiedrības) atbalstu, ir jāpanāk šīs sabiedrības piekrišana šāda atbalsta sniegšanai.

Katrs atbalsts zināmā mērā ir tirgus, kurā viens kaut ko piedāvā un otrs šo piedāvājumu apmaksā (ar naudu vai likumiem, kas būtībā galarezultātā arī nozīmē naudu).

Šāda atbalsta prasīšanai var minēt vairākus iemeslus, piemēram,

- ◆ zemāka bezdarba līmeņa sasniegšanu,
- ◆ garantēti kvalitatīvu pārtikas produktu piegādes nodrošināšanu,
- ◆ lētāka produkta ražošanas sistēmas izveidošanu,
- ◆ sakoptu un tīru dabas vidi,
- ◆ paliekamo dabas bagātību, piemēram, mežu un ūdenskrātuvju vairošanu.

Pagaidām gan parasti atbalsta prasīšanā racionālu argumentu un piedāvājumu bieži pietrūkst.

Daži gan teic, ka tā esot kļūda visas subsīdijas novirzīt tikai lauksaimniecībai. Tā esot pārējo laukos dzīvojošo diskriminācija. Tomēr gribētos teikt, ka lielākā nelaime nav tā, ka lauksaimniecībai ir par daudz atbalsta (subsīdiju), bet gan - ka pagaidām ir par maz (vai pat vispār nav) līdzekļu citām vajadzībām.

Starp citu, slavenie 3% valsts budžeta arī ir tikai trīs procenti no lauksaimniecības ražošanas kopapjoma. Pārējos 97% samaksājam mēs visi, ejot uz veikalu, tirgu un apmaksājot savus pirkumus. Samaksā arī patērētājs citās valstīs, apēdot mūsu ražoto precī. Un būtībā Latvijas produktu izvēle ir mūsu lielākais atbalsts savai lauksaimniecībai.

7. "Alternatīva lauksaimniecībai ir lauku tūrisms un mazais bizness"

Tā bieži saka. Un ar to bieži apstājas alternatīvu uzskaitījumā.

Kaut būtībā tūrisms un mazais bizness nav pretmeti. Arī tūrisms ir bizness. Bet nav bezpriekšmeta tūrisma, kurā pircējam (un maksātājam) bez naktsmājām tīros palagos vai smaržīgā sienā tiek piedāvātas arī kādas citas ar ceļojumu saistītas izjūtas - redzēt agrāk neredzēto, izbaidīt citur neizjusto.

Vai mums visur ir šādas iespējas? Vai visur ir ko piedāvāt iespējamajam pircējam?

Jā, viens no piedāvājumiem var būt arī izbaudīt neko īpašu, vienkārši izjust lauku vidi vai dabas neskartumu. Tomēr jāuzsver: var būt nekopta daba, bet tad tai ir jābūt dabiskai - nepielūzņotai un nesagrautai. Arī pa ceļam līdz tūrisma objektam.

Runājot par citām tā sauktā mazā biznesa iespējām, var minēt vēl faktiski divas - pakalpojumi apkārtējiem cilvēkiem un uzņēmumiem, bet tad ir jābūt maksātspējīgiem šo pakalpojumu pircējiem. Un rūpnieciskās produkcijas ražošana pārdošanai, tajā skaitā līdztekus meža materiālu pārdošanai jāmin arī cita veida rūpnieciskas produkcijas ražošana.

Un nobeigumā...

Godīgi sakot, ir vienalga, kā to visu sauc - superliberālā, liberālā, sociālā, tirgus orientētā vai kāda cita pieeja. Zinu tikai to, ka jebkuram, pat visskaistākajam projektam ir jāatmaksājas, ka ekonomikā jebkurai darbībai ir jābūt racionālai un ka,

- ◆ lai ko izdotu, tas vispirms ir jānopelna, bet aizņemties vari tad, ja droši zini, ka varēsi atdot, bet,
- ◆ lai kādam ko iedotu, kādam citam tas ir jāziedo vai no viņa tas ir jāatņem.

Es negribētu redzēt izmirušu vai vaidošu lauku vidi. Un zem guloša akmens ūdens tek reti. Pasaulē netrūkst naudas. Trūkst labu projektu, kā naudu paņemt. Kaut dažkārt no projekta formulēšanas līdz realizācijai paiet daudz laika. Tas prasa arī daudz pacietības un uzņēmības.

Referāts konferencē "Latvijas lauki un meži šodien un rītdienas skatījumā" Rīgā 1997.gada 8.novembrī

Izziņai pie raksta

NBG08. NODARBINĀTO IEDZĪVOTĀJU SKAITS SADALĪJUMĀ PA EKONOMISKĀS DARBĪBAS VEIDIEM UN PĒC DZIMUMA, 1996.-2007.g. (NACE 1.1 red.)												
	Skaitis (tūkst.)											
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
(01) lauksaimniecība, medniecība un ar to saistītie pakalpojumi	138.6	187.2	163.9	137.3	114.5	119.8	112.3	104.4	97	87	88.4	82.6
1997=1,00		1.00	0.88	0.73	0.61	0.64	0.60	0.56	0.52	0.46	0.47	0.44
2002=1.00							1.00	0.93	0.86	0.77	0.79	0.74